

Bilaga.

UNDERSÖKNINGARNA PÅ ÅRSTAFÄLTET 1958—1959.

Av *Henrik Ahnlund*.

Det hör till sällsyntheterna i våra dagar, att arkeologerna själva får välja undersökningsobjekt. De områden som var begärliga för våra förfäder som boplatser och gravbackar utövar naturligt nog sin lockelse även på vår tids människor. Fornminneslagen skyddar dem emellertid från klåfingrig exploatering. Ibland kan det dock ges övertygande skäl mot bibehållandet av ett fornminnesområde — oftast av ekonomisk natur — och riksantikvarien kan då tillåta att det tages bort. Förutsättningen för detta är dock alltid, att en undersökning först utföres. När arkitekter och stadsplanerare lagt sista handen vid sina ritningar och modeller, rycker därför den arkeologiska förtruppen ut på fältet, beväpnad med måttband och murslevlar.

Stadsmuseets verksamhet på det s.k. Årstafältet betingades av nödvändigheten att taga bort tre stora gravfält för att ge plats åt den nya parti-handelscentralen, för vilket ändamål slakthus- och saluhallsstyrelsen vänt sig till museet. Under 1958 och 1959 undersöktes och borttogs de aktuella gravfälten. I runt tal 400 fornlämningar blottades under de elva månader, som fältarbetet bedrevs. Sammanlagt var elva yngre arkeologer och studerande engagerade. Arbetet bekostades genom medel, som ställts till arbetslöshetsnämndens förfogande. Den ovanligt långa tid, som undersökningen tog i anspråk, förklaras i första hand genom det stora antalet intressanta fornlämningar och undersökningens karaktär av beredskapsarbete.

Fornminnesområdet ligger, som en blick på kartan visar, nästan i Storstockholms mitt. Söder om Sockenvägen vid Årsta centrum löper två parallella stickspår, som förbinder slakthuset vid Johanneshov med södra stambanan. Ett under 1959 undersökt gravfält, i huvudsak från vikingatiden och fordom tillhörigt Brunnby by¹, låg närmast söder om spåren. Dessa hade avskurit några märkliga, på långt håll synliga högar från det övriga gravfältet. Nästan rakt söder om Brunnbygravfältet, skilt från detta genom ett c:a 200 m brett gärde och ungefär 150 till 450 m rakt väster om Ersta gård, låg två andra gravfält. Dessa undersöktes i huvudsak under 1958.

Stadsmuseet hade önskat, att hela detta vackra område fått förbli orört. Här fanns fortfarande landsbygden kvar mitt inne i storstaden. Natur och växtlighet var mycket tilltalande. Brunnbygravfältet var bevuxet med vacker blandskog. De södra fälten var närmast av ängskaraktär med

spridda lövträd (fig. 1). De har säkerligen under generationer nyttjats som betesmarker. Gravfälten som låg på en höjd av c:a 20 m över havet, stack upp som öar över de betydligt lägre belägna gårderna och åkrarna.

De två i huvudsak under 1958 undersökta fälten vid Ersta gård visade sig tillhöra vitt skilda epoker. Det östligaste var ett vikingatida bygravfält, som av allt att döma tillhört Åby, en by som ägde bestånd fram till 1500-talets början.¹ Här undersöktes ett fyrtiotal brand- och skelettgravar, alla med magert gravinventarium av mindre intresse.

Var Åbyfältet mindre givande, var det andra c:a 150 m väster därom så mycket mer intresseväckande. När den decimetertjocka grästorven började avlägsnas, framträdde här en veritabel nekropol av säregen och gripande skönhet. Gravanläggningar av en mängd olika slag och storlekar blottades, till ett antal långt större än man kunnat ana. Här låg stora runda, fyllda stensättningar med en diameter upp till tio meter kantade med vackra stenkedjor omväxlande med trianglar, cirkclar, rektanglar och små, ytterst obetydliga gravanläggningar med stenar små som grus. De flesta gravarna var omsorgsfullt byggda med utvalda stenar. Treuddarna t.ex. var lagda med jämnstora, äggformade stenar med rödaktig skiftning (fig. 2). Redan före avskalandet av gräsvålen hade man kunnat iakttaga stenar, som stack upp ur marken, något som skvallrade om den sannolika förekomsten av gravar med resta mittstenar. Vid avtorvningen framträdde en mängd sådana s.k. bautastensgravar. Somliga hade varit kvadratiska, ofyllda stensättningar med små toppiga hörnstenar och med den mäktiga bautastenen i mitten, somliga långsträckta med två eller tre resta stenar (fig. 3). Dessa var nu omkullfallna, men då de stått upp, somliga över två meter höga, måste gravfältet ha erbjudit en ståtlig syn. De visade sig i många fall ha haft en omsorgsfullt utförd stenskonung som hållit dem förankrade i marken. De stora runda, fyllda stensättningarna hade ibland mitten markerad med runda s.k. gravklot vanligast av ungefär en fotbolls storlek. Karakteristiskt för gravarna var också förekomsten av sandstensflisor — icke i övrigt förekommande i omgivningen — vilka ställts på kant ytterst i gravarna liksom inhägnande staket.

Inalles visade sig gravfältet omfatta betydligt över 200 gravar. Två olika gravskick har praktiserats; både brand- och skelettgravar förekom sida vid sida, uppenbarligen anlagda under samma tidevarv. De flesta var brandgravar. En lerkruka eller ett träkärl innehållande den dödes brända ben har satts ned i en grop, över vilken sedan en stensättning byggts. En central bålplats för alla bränningar förefaller tänkbar. Den relativt sparsamma förekomsten av brandspår i gravarna gör detta antagligt. En skreva fylld med askblandad jord och skörbrända stenar kan ha varit denna bålplats; berggrunden var här ovanligt mycket söndersprängd.

¹ Klockhoff, Danviks hospital. Dess rättsliga ställning. Uppsala 1935, sid. 78. Brunnby och Åby ägdes av Själagården från 1429.

Skelettgravarna fanns i allmänhet i de stora runda stensättningar, vilka låg i ett stort öst-västlöpande stråk tvärs över gravfältets centrala delar. Dessa gravar var uppenbarligen placerade inbördes i en medveten strävan att uppnå en monumental och dekorativ verkan. De låg i grupper om fyra, bildande mäktiga fyrväpplingar. Gruppens mittpunkt markerades av ett stenblock eller en mindre grav med rest mittsten. När de ofta dubbla lagren i dessa stensättningar avlägsnats, framträdde en stenfylld oval grop av kroppsstorlek. Den var med påfallande exakthet orienterad i nord-sydlig riktning. Förmodligen har de döda vid begravningen lagts i träkistor, vilka placerats i dessa halvmeterdjupa gropar. I de allra flesta gravarna saknades dock varje spår efter skelett eller träkista, om man undantager spridda förekomster av hartsbitar, vilka måhända ursprungligen tjänat som tätning för träkistorna. Stenfyllningarna i groparna hade uppstått i samband med att dessa träkistor förmultnat och sten från de övre delarna i gravarna intagit deras plats. Vad som skett på djupet återspeglades på ytan; i flera fall kunde man redan efter avtorvning och rensning av stensättningarna finna ovala nord-sydliga insjunkningar. Innanför den kantkedja som i allmänhet avgränsade dessa gravar, fanns på den ursprungliga marken ibland partier med mörk ask- och kolblandad jord. I några gravar iaktogs även hårdliknande bildningar, och i flera påträffades lerkärl norr om skelettgropen. Det förefaller inte otänkbart, att detta återspeglar någon form av gravoffer eller gravmåltid.

Fynden från gravfältet kan inte sägas vara särskilt rika. Men materialet erbjuder dock mycket av intresse och det ger ovanligt säkra hållpunkter för dateringar.

Största frekvensen bland alla fynd hade knivar av järn (fig. 4). Dessa föremål låter sig emellertid icke så lätt dateras. Det rör sig ju här om enkla, funktionellt givna former. Knivarna förekom i två olika skepnader. Dels fanns raka typer, dels skäror liknande dem som långt in i vår tid använts som åkerbruksredskap.² Elva hela raka knivar hittades, därav flera mycket vackra. Särskilt må en nämnas. Den hade ett vackert, närmare tjugu centimeter långt blad och en c:a sju centimeter lång tånge, på vilken skaftet en gång varit uppträtt (fig. 4: 1). Kniven påträffades i ett lerkärl, som placerats på urberget under den ursprungliga marken. Tillsammans med den låg bitar av hartstätning — kanske resten av ett trälock som tillslutit kärlet. Knivens läge, som för övrigt hade motsvarigheter, lockar till spekulationer om magiska föreställningar. I folktron har ju eggjärns skyddande och helande förmåga varit allmänt aktad. De raka knivarna fanns i påfallande många fall i bautastensgravarna, vilka som nämnts var brandgravar. Blott ett exemplar tillvaratogs i en skelettgrav. Där var däremot skärorna desto

² Erixon, Lantmannens lätta redskap. Svenska kulturbilder, del X, sid. 197 ff.

fler. Av nio tillvaratagna kom sex från sådana gravar. Under det att knivarna från brandgravarna ofta hade en vacker glödpatina och därför även motstått tiden väl, var de från skelettgravarna ofta ganska fragmentariska.

En ovanligt vacker och välbevarad skära avbildas här (fig. 4:4). Strax ovan tångens bas sitter en oval järnring, vilken tjänat som beslag till skaftet. Skäran låg i en skålformad c:a sjuttio centimeter djup grop tillsammans med brända ben samt en nål och en pryl av järn. Prylar och nålar tillhör således också gravinventarierna. Oftast påträffades de tillsammans med skärorna. Blott i ett fall förekom en nål och en pryl tillsammans med en rak kniv. I flera gravar fanns förutom skäror, pryilar och nålar även pärlor. Att det här rör sig om kvinnogravar förefal'er troligt.

Är skäran ett kvinnligt attribut och den raka kniven ett manligt? Skäran är ju i många kulturer uppfattad som en fruktbarhetens symbol. Det förtjänar även att nämnas, att skäran som jordbruksredskap under historisk tid så vitt man vet alltid varit ett typiskt kvinnligt redskap. Olaus Magnus har i sitt berömda arbete avbildat en man med en skära, något som knappast kan ha motsvarat det faktiska förhållandet. Skärorna från Årsta har en ganska obetydlig storlek. Längden är högst 20 cm. Fråga är därför, om de är att betrakta som verkliga redskap eller som symboler och kulturföremål. Trots den blygsamma storleken bör de dock med fördel ha dugt till t.ex. lövtäkt. De ganska rikt förekommande raka knivarna bör väl också i första hand ha fyllt ett praktiskt behov. Tanken att de i graven utgjort ett substitut för männens vapen bör dock inte helt avvisas. Där emot bör man nog akta sig för att draga alltför vittgående slutsatser av det förhållandet, att skärorna i övervägande grad förekommer i skelettgravar och de raka knivarna i brandgravar. Konsekvensen av denna iakttagelse blir då lätt att de olika könen haft olika gravskick, en tanke som, ehuru bestickande, inte kan bestyrkas i övrigt.

Pärlor nämndes nyss. I en grav fanns inte mindre än fjorton guld-folierade glaspärlor, därav två dubbla, ett för Stockholms breddgrad ganska sällsynt fynd. Pärlorna, vilka låg längst i gravens sydända, där den döde haft sina fötter, har säkert ursprungligen bildat ett halsband, vilket deras inbördes läge bestyrker. I samma grav låg även en starkt profilerad, för sin epok mycket typisk dräktnål. Dess läge i gropens mitt förklaras av dess uppgift att sammanhålla dräktflikarna på bröstpartiet. Till samma art föremål kan även tre bronsringar räknas (fig. 5). Av dessa var två i det närmaste intakta, den tredje, en bygel, tyvärr blott fragmentarisk. Den ena av de hela armringarna påträffades i norra delen av en skelettgrav i ett lerkärl. Denna ring liksom det andra hela exemplaret hade en enkel dekoration i form av punktrader. Ett bygelfragment, funnet tillsammans med en skära, en pryl och en nål i en brandgrav har likaledes haft ornering av samma art.

I en annan skelettgrav gjordes ett ganska egenartat fynd. Det bestod av ett c:a 10 × 8 cm stort trästycke, på vilket låg en mycket förvittrad dubbel bronsring. Ringen är förmodligen en fingerring, ty den omger ett litet benfragment, som antagligen är resten av ett fingerben. Träet härrör väl från kistan. Bland de enstaka fynden må även nämnas en sölja av brons med vackert profilerad bronstorne.

Fyra vapengravar påvisades vid undersökningen. Tre av dessa var skelettgravar och fanns i stora, ganska oregelbundna stensättningar i gravfältets sydvästra del. Jorden var här starkt lerhaltig till skillnad från gravfältets övriga delar. En av gravarna utgrävdes i december 1958. Av förklarliga skäl måste undersökningen av de två återstående anstå till året därpå. Under stenpackningen i den först undersökta graven låg rester av ett kistlock av barrträ, förmodligen furu. Därunder frampreparerades en sköldbuckla av järn med beslag och nitar av brons och förgyllt silver (fig. 6). Bucklan var fäst på en sköld av alträ, av vilken ännu delar fanns kvar. En avsevärd del av kantbeslagen av brons var likaledes bevarad. Marken var frusen när undersökningen verkställdes, något som faktiskt var till nytta. Fråga är om skölden och bucklan i vanlig grävningstemperatur hade kunnat räddas. Marken var vid denna tid mycket vattenhaltig. Det hade under sådana förhållanden varit nära nog omöjligt att hålla den fri från vatten om inte kölden kommit till hjälp. Den c:a en halv meter djupa gravgropen frilades med hjälp av en tryckluftsborr, och ett jordparti från gropens botten fördes i fruset tillstånd till Historiska museets konserveringsanstalt. Här kunde arbetet i lugn och ro fullföljas.

Skölden som förmodligen varit oval, c:a en meter lång och en halv meter bred, har vid begravningen fått täcka den döde, av vilken ännu delar av skelettet återstod, nämligen bäcken, lår, underarmar och fingerben. Själva bucklan befann sig mitt över mannens bäckenparti. Förutom skölden med bucklan påträffades vid fotändan två spjutspetsar med uddarna riktade mot söder.

De två återstående gravarna, som undersöktes i början av grävningssperioden 1959, gav ganska märkliga fynd. I den ena fanns en ytterst väl bevarad kistbotten av furu, förmodligen en rundad urholkad stock. På denna kistbotten låg en träsköld i mitten krönt av en sköldbuckla. Av sköldträet fanns ännu ett några millimeter tjockt träskikt. Även sköldens kantbeslag fanns på vissa ställen bevarade. När träskiktet avlägsnats framträdde sköldens form tydligt som ett ljust ovalt c:a 125 cm långt avtryck mot den mörka kistbotten. Omedelbart längs sköldens västra kant låg ett smalt trästycke med fibrerna i längsriktningen. Detta kan ha varit rester av ett spjutskäpp. På kistbottens östra sida påträffades ett avlångt järnfragment, som uppenbarligen var rester av ett svärd. Av skelettet återstod blott några tänder och tandskällor i gropens nordända. I den intill-

liggande graven fanns ett betydligt bättre bevarat skelett. Här torde det dock ursprungligen ha funnits två lik. I stensättningens centrum anträffades fragment av tre revben från ett i övrigt förmulnat skelett. Omedelbart söder om dessa låg en sköldbuckla med sköldhandtag och något väster därom en spjutspets av järn. Väster om denna begravning men på lägre nivå anträffades ett tämligen väl bevarat skelett efter en c:a 160 cm lång yngre man, ovanligt nog med ryggsidan upp. Det krossade kraniet låg i gravgropens norra del. Den döde var rikt utrustad. På hans högra sida fanns ett tveeggat svärd (fig. 7). Ovan huvudet låg en spjutspets. Ungefär vid korsryggen låg bucklan till en nu förintad sköld. Vid höger lårben respektive höger knäskål anträffades två sporrar av järn. Vid vänster axel fanns ett rektangulärt dräktspänne av brons. I trakten av midjan fanns två remändebeslag av brons med spår av tillhörande remtungor av samma material.

Dessa vapengravar innehöll alla obrända lik. Men även en brandgrav visade sig innehålla vapen. I utkanten av en rektangulär stensättning med flera resta mittstenar låg en brandskadad spjutspets och en sköldbuckla av järn (fig. 8). Spjutspetsens udd var böjd och sköldbucklans brätten något tillknycklade. Det är ej otroligt att spjutspetsen i gammal tid medvetet böjts i samband med begravningen, kanske såsom en del av begravningssceremonien.

I en krigares vapenutstyrsel ingick som tidigare framgått sporrar. En sådan av brons med järnskodd spets anträffades i en rund stensättning innehållande en brandgrav (fig. 8 t.h.).

Till de mera ovanliga fynden hörde en liten tjocknackig stenyxa, måhända i magiskt syfte lagd i den brandgrav vari den hittades, såsom man ännu fram till våra dagar deponerat stenyxor på vindar i nybyggen till husens skydd.

Gravkärlen har antingen bestått av lerkrukor, på det hela taget av dålig keramisk kvalitet, även om några exemplar har vacker form, eller kärl av trä eller näver tätade med harts. Hartstättningsringar fanns i ganska stort antal. Bland fynden må även nämnas de ofta förekommande stenkloten. Somliga av dessa är av naturligt rullstensursprung, under det att andra förefaller att ha rundats, då de nyttjats som löpare i kvarnar. En liggare till en kvarn påträffades också. Den täckte med sin konkava sida bengtömmen i en brandgrav. Till fynden måste också räknas en c:a 30 × 30 cm stor skålgropssten. Dess magiska uppgift står utom allt tvivel. Om den lagts dit medvetet eller om den tillhört ett äldre skede och av en händelse hamnat i den stora skelettgrav vari den anträffades, låter sig ej utröna.

Vad säger nu oss dessa fynd om gravfältets ålder? Flera av dem ger möjligheter till en ovanligt fast fixerad datering. Det är dock inte möjligt att i detta sammanhang ge annat än några exempel. De märkligaste fynden

på detta gravfält gjordes som redan nämnts i sydvästra delen. Sköldbucklan i den först utgrävda graven kan dateras till 100-talet efter Kristus. Den har en för denna tid karakteristisk utformning. På det relativt breda brättet sitter nio bronsnitar ordnade i grupper om tre. Nithuvudena är höga och fingerborgsliknande. På undersidan är nitarna profilerade. Mellan dem finns små beslag av förgylld och försilvrad brons. Sköldhandtaget på sköldens undersida, av vilket delar av det bronsbeslagna träet ännu fanns kvar, hade vackra beslag med en utformning och profilering påverkad av den vid denna tid normgivande markomannerkonsten i Böhmen.³ Blott få motsvarigheter finns till denna sköldbuckla och inte någon så långt upp i landet. Närmast torde den från Brostorp i Glömminge socken på Öland komma.⁴ Glömmingebucklan är dock mera utdragen. Likaledes öländsk och mycket snarlik är en buckla från Övre Segerstad nr 4, Segerstads socken.⁵ Ett gotländskt exemplar företer också likheter. Den dateras till 100-talets senare hälft genom de 3×3 ställda fingerborgsliknande nitarna och det markomanniskt påverkade sköldhandtaget.⁶ Fynd av två snarlika sköldbucklor har även gjorts i Finland.⁷ De övriga fynden i graven — två spjutspetsar och en järnsölja — bekräftar dateringen till andra århundradet efter Kristus. Även den sköldbuckla som påträffades på kistbotten i den intilliggande graven hör till denna tid. Den är mindre praktfull men är i huvudsak av samma typ och form med nio fingerborgslika bronsnitar ordnade i grupper om tre i varje.

Flera av föremålen i den rikt utrustade skelettgraven har motsvarigheter som daterats till andra århundradet efter Kristus. Det tveeggade svärdet, som är c:a 70 cm långt, 5 cm brett, har delar av träskidan bevarad. Tången, som är c:a 15 cm lång, krönes av en närmast rombisk bronsknapp. Typen anses ha uppstått i Västeuropa. Den är ganska allmän i gravar från omkring 200 e. Kr.⁸ Sköldbucklorna passar likaledes in i tids-schemat. De är i form något avvikande från de tidigare nämnda. Formen är närmast konisk. Den är också troligen något äldre som typ. I nordtyskt material är den vanligast under århundradet efter Kristus, men förekommer även under 100-talet.⁹ De två spjutspetsarna, en mindre och en större, har likaledes tillkommit under tiden mellan Kristi födelse och år 200. Till samma tid har forskningen fört sporrar av den typ, s.k. knoppsporrar, vilka förekommer i graven.¹⁰ De smala, långsträckta byglarna har upp-

³ Åberg, Kalmar läns förhistoria, Kalmar 1923, sid. 98 f.

⁴ Stenberger, Öland under äldre Järnåldern, Stockholm 1932, sid. 19, fig. 10.

⁵ Åberg, a.a., sid. 95.

⁶ Almgren & Nerman, Die ältere Eisenzeit Gotlands = (ÆEG), Stockholm 1923. Taf. 40, fig. 592.

⁷ Kivikoski, Eisenzeit in Finland, Helsingfors 1947—51. Taf. 6, fig. 49.

⁸ Jfr ÆEG, Taf. 39, fig. 578, Taf. 41, fig. 595.

⁹ ÆEG, sid. 113.

¹⁰ Jahn, Der Reitersporn, seine Entstehung und früheste Entwicklung. Mannus-Bibliothek 21. Würzburg 1921. Abb. 49.

rullade ändknoppar. Typen förekommer i flera olika varianter. Knopp-sporrarna anses ha utvecklats ur äldre östliga former under markomanisk påverkan. De två remändebeslagen med tillhörande remtungor har motsvarigheter i tidigare fyndmaterial daterat till 100-talet, men finns redan hundra år tidigare.¹¹ Till det rektangulära dräktspännet finns också paralleller från samma tid.¹²

Vapnen i brandgraven, en sköldbuckla och en tillböjd spjutspets, bör rimligtvis även de föras till äldre romersk järnålder. Möjligen kan de t.o.m. tillhöra skedets första period. Sköldbucklan påminner om dem från Glömminge och Segerstad på Öland och dess Årstaparallell, men den har kortare, tjockare stång. På grund av dess tillbucklade skick kan man inte avgöra brättets storlek, vilket i detta fall hade varit värdefullt.

Till den enstaka bronssporre som påträffades i en brandgrav finns motsvarigheter från Resmo socken på Öland,¹³ från Tönnersjö kyrka¹⁴ i Halland liksom i flera exemplar från Gotland. Årstasporren har till skillnad från de ovan berörda sporrarna en rätt kraftig bronsbygel. Ändarna är utåtböjda och försedda med ändknoppar. Den kraftiga järnskodda spetsen har firsidigt tvärsnitt.

Den enda fibulan från detta gravfält kan med rätt stor säkerhet dateras till 100-talet. Den tillhör den starkt profilerade typ, som utformats under markomannisk påverkan. Typen är allmänt förekommande över hela det germanska området.¹⁵

Armringar liknande dem som förekom på gravfältet är däremot relativt sällsynta i vårt land. Oftare har de påträffats på andra sidan Östersjön, i Finland och Baltikum. Några svenska motsvarigheter till en av armringarna kan dock nämnas. Sålunda finns ett liknande exemplar från Brillinge nr 1, Vaksala socken, Uppland.¹⁶ Den andra armringen förefaller att vara mera sällsynt. Lettiska och finska exemplar företer dock vissa likheter.¹⁷ Bygelfragmentet tillhör en typ, som är mera spridd i Sverige och ej ovanlig under romersk järnålder. De vackert profilerade tornen på den ovannämnda bronsöljan har en för äldre romersk järnålder karakteristisk utformning. Typiska för den äldre romerska järnåldern är också de fjorton guldfolierade pärlorna.¹⁸ Till 100-talet kan också med rätt stor säkerhet tre rektangulära järnsöljor dateras. Mycket svårt är det däremot att tids-

¹¹ Jfr AEG. Taf. 14, fig. 229. Taf. 15, fig. 239.

¹² Jfr AEG. Taf. 15, fig. 247.

¹³ Åberg, a.a., sid. 98, fig. 155.

¹⁴ Arbman, Hallands forntid. Ur Hallands historia del I. Halmstad 1954, sid. 130.

¹⁵ Almgren, Studien über nordeuropäische Fibelformen. Mannus-Bibliothek 32, Würzburg 1923.

¹⁶ TOR. Uppsala 1957, sid. 82.

¹⁷ Kivikoski, a.a. Taf. 5, fig. 38, Moora. Eisenzeit in Lettland, Dorpat 1929—1938, I pl. XXII, fig. 4, XIII, fig. 3, 7.

¹⁸ Holmqvist, Gravfältet vid Barkarby, Antikvariskt arkiv, Stockholm 1958, sid. 34.

bestämma gravarna med hjälp av knivarna och skärorna. Dessa föremål finns under hela järnåldern i ungefär likartad utformning. De raka knivarna förefaller att ha varit enkla bruksföremål; somliga är kraftigt nedslipade. I en uppsats om ett uppländskt gravfält från romersk järnålder tror sig Gunnar Ekholm med ledning av tvärsnittet på tången hypotetiskt kunna uppdelas skärorna i en äldre och en yngre typ; skäran med tånge med rektangulärt tvärsnitt och stark krumböjning skulle vara yngre än den med tresidig tånge.¹⁹ Det förefaller dock föga troligt, att något skulle kunna utläsas ur tångens form. Här måste rimligtvis tillfälligheter ha spelat in.

Samtliga daterbara föremål på detta gravfält tillhör alltså med största sannolikhet den romerska järnåldern, troligen dess tidigare skede. De har anträffats på skilda delar av området. Att gravarnas flertal hör till denna tidsperiod är troligt. Detta utesluter naturligtvis ej möjligheten, att fyndtomma gravar i periferin kan vara äldre. Men förekomsten av fynd i gravar på fältets centrala högst belägna delar gör detta mindre troligt. Gravfältet torde ej heller ha nyttjats längre fram i tiden än vad som här antagits. Fynd från folkvandringstid saknas helt. Det är emellertid möjligt att gravfältet kan ha sträckt sig längre åt väster i äldre tider. Åkern här har kanske spolierat gravar, vilka kunde ha givit anledning till en annan uppfattning om längden av den tidsrymd, under vilken gravfältet varit i bruk.

Gravfält från romersk tid är relativt sällsynta i Uppsverige. Blott några få har undersökts i stockholmstrakten, t.ex. vid Barkarby, Tureberg, Råcksta och på Mälaröarna. Vid sidan av gravfältet vid Råcksta, som var mindre, finns ej något av denna ålder inom Storstockholms hank och stör. Några kan givetvis ha förstörts i äldre tid. Ett berömt fynd från Hässelby är en bronskanna av samma typ, som i stort antal påträffats i Pompejis ruiner.

Att Storstockholm varit bebyggt redan vid tiden kring Kristi födelse har länge stått klart. Det bekräftas nu ytterligare genom upptäckten av detta stora gravfält, vars förutsättning är en folkrik bygd, Tacitus' Svioners land.

Gravfältet vid Brunby med drygt 100 gravar, som undersöktes 1959, var i huvudsak av vikingatida karaktär. Tecken på en viss förbindelse med äldre epoker förekom dock, även om man ej kan tala om en fast kontinuitet. I en liten flik i södra delen av gravfältet fanns sålunda c:a ett 20-tal fornlämningar — i både brand- och skelettgravar — av samma utseende och uppbyggnad som de på det romerska gravfältet. Blott i en av dessa gjordes ett daterbart fynd. I en stor rund stensättning krönt med ett klot påträffades nederdelen av en guldblock av en typ som brukar dateras till

¹⁹ Ekholm, Vallox Säby logbacke. Ett uppländskt gravfält från 1:a århundradet e. Kr. Fornvännen 1939, sid. 1—34.

århundradena närmast efter Kristi födelse.²⁰ Det är ej otroligt, att ursprungligen flera gravar från romersk tid funnits inom Brunnbygravfältets område. Dessa har i så fall förstörts vid senare begravningar.

Det förefaller antagligt, att gravfältet under denna första tid varit i bruk fram till den romerska järnålderns slut. I en brandgrav, som låg ovanligt djupt ned under markytan, påträffades bygelns till ett silverspänne. Den kan förmodligen dateras till den romerska järnålderns sista skede eller folkvandringstidens början (fig. 9). Ovan foten sitter rester av guldbleck. Bygelns översida är platt och på dess mitt finns en nabb. Här har troligtvis en plan utsirad silver- eller guldblecksskiva varit fastnitad.²¹

Ytterligare en fibula av tidig folkvandringstidstyp framkom vid undersökningarna. Förutom den ovan berörda gruppen fynd fanns ytterligare en av icke vikingatida karaktär. Dessa föremål tillhörde emellertid gravar från skedet omedelbart före vikingatiden. Viktigast i denna grupp är främst tre genombrutna bronshängen med fågelbilder (fig. 10). Motivet har antagligen persiskt-sassanidiskt ursprung. Ett av hängena, med två motställda fåglar, har en exakt finsk motsvarighet, som pryder ett toalettgarnityr bestående av en bred bronspincett och en kam.²² Liknande hängsmycken fastän i senare utvecklingsstadier är funna i Sörby i Åkers socken i Sörmland och på Björkö.²³

Till Brunnbygravfältet har också, som inledningsvis nämnts, räknats några stora högar. Särskilt en av dessa visade sig vara innehållsrik med spår efter sju olika begravningar. Högens botten bestod av ett flertal hopbyggda stensättningar innehållande gravar. Ovanpå dessa hade den stora högen byggts. Några daterbara fynd gav tyvärr icke de undre gravarna. Fynd från slutet av 600-talet och början på 700-talet gjordes emellertid på samma nivå i en hög av liknande uppbyggnad, som undersöktes 1937.²⁴ Att även dessa stensättningar byggts vid denna tid förefaller troligt med hänsyn till att fynd från denna epok framkommit på andra delar av gravfältet. Den sista begravningen i högen synes ha ägt rum i början av 900-talet. I toppen av högen påträffades nämligen ett stort lerkärl omgivet av två sköldbucklor²⁵, en s.k. skäggyxa²⁶, en spjutspets²⁷ och ett långt svärd.²⁸

²⁰ Jfr Åberg, a.a., sid. 103, fig. 166.

²¹ Jfr AEG, Taf. 34, fig. 494.

²² Kivikoski, a.a., sid. 50, Taf. 52, fig. 451.

²³ Arne, Sveriges förbindelser med Östern under Vikingatiden. Fornvännen 1911, sid. 32 ff. Jfr även Lindahl, Östergötlands och Linköpings stads Mus. Medd. 1948—50, sid. 1—15.

²⁴ Hansson, En ättehöj i Brännkyrka, Kulturhistoriska studier tillägnade Nils Åberg, Stockholm 1938, sid. 145—158.

²⁵ Jfr Birka I, Die Gräber, Uppsala 1940, 1943, grav 544, sid. 544, Taf. 18, fig. 1.

²⁶ Jfr a.a. grav 865, sid. 339, Taf. 14, fig. 1.

²⁷ Jfr a.a. grav 542, sid. 167, Taf. 8, fig. 1.

²⁸ Petersen, De norske vikinge sverd. Kristiania 1919, sid. 89—101 (H-typ).

²⁹ Jfr a.a. grav 750, sid. 272. Abb. 218: 63. Taf. 32, fig. 1.

Det sistnämnda stod rakt upp med klingan nedstucken i marken. Kring kärlet fanns dessutom fragment av beslag till en eller flera sköldar. Ler-kärlet innehöll förutom brända ben bl.a. två utsirade selbågskrön av brons²⁹, ett stort ringspänne av brons³⁰, spelbrickor av ben, pilspetsar och diverse ringar och beslag till betsel och seldon.³¹ Alla dessa ting har mycket närstående motsvarigheter funna i Birkas jord. Det märkligaste fyndet i högen utgjordes emellertid av några trådar av gediget guld³², som varit broderade eller invävda i textilier, vilka i någon form följt den döde i graven. Att den döde tillhört stormannaklassen står klart.

När denne hövding och krigare gravsattes utrustad med rikliga grav-gåvor var vårt land ännu så gott som helt opåverkat av kristna strömningar. På Brunnby och Åby gravfält fanns emellertid skelettgravar, som genom nedgrävningens östvästliga orientering och fattigdomen på fynd klart röjer kristet inflytande. Det kan t.o.m. antagas, att de i vissa fall tillhört kristna, som jordats sida vid sida med hedniska fränder. Dessa gravar tillhör således vårt lands allra sista förhistoriska skede, en tid då hedendom och kristendom kämpade om herraväldet.

Nära ett årtusende har alltså denna undersökning berört. Det är ingen överdrift att säga, att den gett oss många nya bidrag till kännedomen om Stockholm före Stockholm.

³⁰ Jfr a.a. grav 955, sid. 379. Taf. 55: 4.

³¹ Jfr a.a. Gravar 842, 977, 834, Taf. 27, fig. 2, 34.

³² Jfr Birka III. Die Textilfunde, Uppsala 1938. Grav 750, Taf. 34, 13, 9.